

Андрій Суббот

ПОГАШЕННЯ ПОДАТКОВОГО БОРГУ НЕПЛАТОСПРОМОЖНИМ ОБ'ЄКТОМ ГОСПОДАРЮВАННЯ В УКРАЇНІ

The article covers the modern principles and features of legal regulation of collection of tax debt. However, the author explores and discusses the tax debt in the aspect of insolvency of the entity that appears to be a socio-economic problem due to the write off of tax debt. In addition the activities of the body foreclosure, which from the point of view of the author should be expanded and regulate the powers, which should be directed to the payment of the tax debt and improve debt management, as well as existing gaps in the tax laws, which lead to lower levels of debt. The author believes, that the solution to this problem is necessary to create the main method of reducing the tax debts of insolvent entities, which should be based on the introduction of sanctions, which would allow the person to pay the tax debt within a specified period after the declaring it bankruptcy.

На сьогодні досить гостро постала проблема невизначеності і нестабільності української економіки. В умовах політичної нестабільності та невизначеності в фінансових рішеннях інститут банкрутства стає повсякденним явищем в діяльності суб'єктів господарювання. Суб'єкти господарювання постійно перебувають під тиском обставин та економічних катаклізмів, спровокованих значною кількістю як зовнішніх так і внутрішніх факторів виникнення банкрутства. Це пов'язано з погіршенням та втратою важливих фінансових та економічних зв'язків як зовнішнього, так і внутрішнього характеру, що в свою чергу пов'язано зі спадом промисловості, відсутності інвестицій та поглибленням кризових явищ. Внаслідок нестабільності політичного та правового законодавства в сучасних умовах господарювання починає суттєво збільшуватися кількість підприємств, що знаходяться на межі банкрутства, або уже збанкрутували.

Водночас, банкрутство підприємств в Україні сприймається в суспільстві неоднозначно, адже, з одного боку, банкрутство важливе як засіб усунення з ринку неплатоспроможних підприємств, а з іншого – запровадження широкої системи банкрутства, враховуючи низький технічний рівень і значну кількість неплатоспроможних підприємств, може призвести до дезорганізації всієї системи народного господарства України та несплаті грошових зобов'язань як державі так і приватним установам.

Згідно ст. 1 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» неплатоспроможність – неспроможність суб'єкта підприємницької діяльності виконати після

настання встановленого строку їх сплати грошові зобов'язання перед кредиторами, у тому числі виконати зобов'язання щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів), ось тут і виникає таке явище як податковий борг.

Однією з найгостріших проблем в податковій політиці України – це наявність значної податкової заборгованості. Проблема податкового боргу продовжує створювати серйозні перешкоди на шляху модернізації податкових відносин в Україні. Хронічна податкова заборгованість, відсутність стабільних тенденцій щодо її подолання пояснюють особливу увагу до цієї проблеми, зважаючи, що обсяги податкового боргу безпосередньо впливають на формування фінансової бази держави. За оцінкою вчених, в окремих галузях економіки сума податкового боргу сягає 30–40 % від загальної суми запланованих податкових платежів¹.

Податкова заборгованість є проблемою соціально-економічною, адже брак бюджетних надходжень веде до скорочення потенційних можливостей держави здійснювати вкладення в економіку та нарощування людського капіталу.

Податковий борг – це сума узгодженого грошового зобов'язання (з урахуванням штрафних санкцій за їх наявності), але не сплаченого платником податків у встановлений цим Кодексом строк, а також пеня, нарахована на суму такого грошового зобов'язання².

Безумовно, таке явище як податковий борг, полягає у перенесенні сплати суми податкових зобов'язань із настанням строку базового податкового звітнього періоду на більш пізній строк, тобто невчасній виплаті податкового обов'язку. Незважаючи на те, що платникам податків надається доволі значний період часу для самостійного погашення заборгованої суми що підлягає сплаті, така можливість часто нехтується ними як із об'єктивних так і суб'єктивних обставин.

Зауважимо, що в результаті ухилення від податків та виникнення податкової заборгованості, яка не сплачується та списується, в економіці України склалася ситуація, коли значна частина капіталу знаходиться в “тіньовому” секторі, що значно шкодить інтересам держави у вигляді недоотриманих податків, зборів, обов'язкових платежів. Частка тіньового сектору економіки складає близько 40 %

¹ Яковлева, А.М. (2011). Основні причини виникнення податкового боргу. *Актуальні проблеми економіки*, 4 (118).

² ст. 14, підпункт 14.1.175 пункту 14.1 статті, Податковий кодекс України 2010 (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>> (2014, листопад, 8).

від загального обсягу ВВП, що свідчить про неефективність діючої податкової системи.

В податковій системі механізм стягнення податкового боргу предсталений комплексом адміністративно-правових заходів, направлених на заохочення платників податків до своєчасної сплати до бюджетів або державних цільових фондів коштів у порядку та у строки, визначені законодавством України, до яких належать:

- встановлення місцезнаходження боржника, та направлення податкової вимоги; проведення з ним співбесіди;
- розстрочення (відстрочення) сплати податків та інших платежів; аналіз активів боржника; податкова застава;
- реалізація майна, що перебуває у податковій заставі;
- застосування адміністративного арешту активів платника податків; зупинення операцій на банківських рахунках боржника та його дебіторів;
- стягнення податкового боргу боржника у безспірному порядку;
- погашення податкового боргу у разі реорганізації чи ліквідації платника податків – боржника;
- застосування процедури банкрутства.

Отже кожна з наступних мір по стягненню податкового боргу є більш жорсткішою в порівнянні з попередньою стосовно боржників, але не цілком ефективною.

Для організації роботи щодо стягнення боргу в системі Державної фіскальної служби України здійснюється класифікація податкового боргу за статусами¹. Статус податкового боргу визначає повноваження податкових органів, спроможність їх активного впливу на боржника, дії та функції, які вони можуть виконувати на відповідному етапі управління з метою скорочення та ліквідації податкової заборгованості². Певною мірою це характеризує рівень взаємовідносин між податковими органами та платниками податків, які мають податковий борг.

Зазначимо що, податковий борг платника може перебувати в інертному та дієвому статусах.

Інертний статус характеризується тим, що податковою службою до боржників не застосовуються ніякі примусові заходи стягнення, крім вручення першої та другої податкових вимог, реєстрації по-

¹ Крисоватий, А.І. (2002). Методичний посібник з організації стягнення податкового боргу. *Податковий глосарій*. Київ, 256.

² Тимченко, О.М. (2008). Статуси податкового боргу: казуси класифікації. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону, Вип. IV*. Івано-Франківськ.

даткової застави в державному реєстрі застав нерухомого майна й опису заставного майна та у виняткових випадках, арешту активів.

Дієвий статус – це статус податкового боргу, у якому зменшення такого боргу відбувається завдяки певним діям, що виконує працівник підрозділу, уповноваженого щодо стягнення податкового боргу – податковий керуючий, застосовуючи надані йому повноваження, відповідно до законодавства

З огляду на зазначене при несвоєчасній сплаті податків та зборів існують два основні шляхи забезпечення погашення податкової заборгованості:

– добровільне погашення податкового боргу (період який триває від першого дня прострочення сплати узгодженого податкового зобов'язання платника податків до закінчення терміну тривалості податкової вимоги);

– примусове стягнення податкового боргу.

Насамперед, кожен платник податків має суто моральний обов'язок щодо участі у фінансуванні загальносуспільних потреб, громадсько-політичних та управлінських утворень.

Певну увагу проблемам стягнення податку та податкового боргу приділяла Н. Ю. Онищук, яка важливе значення для розуміння суті процесу сплати податку придає розмежуванню добровільного та примусового порядку виконання податкового обов'язку. На думку вченої «...навіть чи можна виділяти добровільну і примусову сплату, оскільки в такому разі слід ставити питання про розмежування сплати та стягнення податку. Якщо сплата податку ґрунтується на виконанні платником податку свого конституційного обов'язку і здійснюється ним добровільно (або незалежно від його волі – у випадку дії податкових агентів), то примусова сплата здійснюється через механізм стягнення необхідних сум (практично завжди проти волі платника)...»¹

Другою формою стягнення податкового боргу є примусова форма, яка ґрунтується на стягненні активів неплатоспроможного платника податків проти їх власної волі, у рахунок погашення податкового боргу, без попереднього узгодження його суми.

В той же час, активи платника податків можуть бути примусово стягнені в рахунок погашення його податкових зобов'язань виключно за рішенням суду (господарського суду). В інших випадках платники податків самостійно визначають черговість та форми

¹ Онищук, Н.Ю. (2010). *Правове регулювання виконання податкового обов'язку Україна*. Харків, 202.

задоволення претензій кредиторів за рахунок активів, вільних від заставних зобов'язань забезпечення боргу. У разі якщо такого платника податків визнано банкрутом, черговість задоволення претензій кредиторів встановлюється законодавством про банкрутство. Слід зазначити, що стягнення податкового боргу за виконавчими написами нотаріусів не дозволяється.

Певну увагу слід приділяти відповідальності банків, які опосередковано беруть участь у податкових відносинах як посередники, що здійснюють грошові трансферти. Якщо банк є безпосереднім порушником термінів зарахування податків на бюджетні рахунки від платників податків, він нестиме відповідальність¹.

За порушення строків зарахування податків, зборів (обов'язкових платежів) до бюджетів або державних цільових фондів, встановлених законодавством, з вини банку, такий банк сплачує пеню за кожний день прострочення, включаючи день сплати, у розмірах, встановлених для відповідного податку, збору (обов'язкового платежу), а також несе іншу відповідальність, встановлену законом, за порушення порядку своєчасного та повного внесення податку, збору (обов'язкового платежу) до бюджету або державного цільового фонду. При цьому платник податків, зборів (обов'язкових платежів) звільняється від відповідальності за несвоєчасне або неповне зарахування таких платежів до бюджетів та державних цільових фондів, включаючи нараховану пеню або штрафні санкції. Однак не вважається порушенням строків зарахування податків і зборів (обов'язкових платежів) з вини банку, якщо таке порушення стало наслідком регулювання Національним банком України економічних нормативів такого банку, що призводить до браку вільного залишку коштів на такому кореспондентському рахунку для здійснення зарахування. Якщо у майбутньому банк або його правонаступники відновлюють платоспроможність, відлік термінів зарахування податків, зборів (обов'язкових платежів) розпочинається з моменту такого відновлення.

Проте, природа податків впливає на поведінку платників. За умови функціонування в державі несприятливої та несправедливої системи оподаткування, суперечливого, складного для розуміння законодавства та витратного процесу адміністрування цілком зрозумілим і виправданим є небажання платника платити податки.

¹ Закон про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом 1992 (Верховна Рада України). Офіційний сайт Верховної Ради України. <<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2343-12>> (2014, серпень, 14).

Відносини у сфері банкрутства вимагають правової урегульованості питань сутності податкової заборгованості, порядку її погашення, відповідальності за несвоєчасну сплату коштів до бюджету.

Процедура банкрутства вимагає значних грошових витрат (оплата оголошень в офіційних друкованих виданнях, праці арбітражних керуючих), а також значних зусиль працівників органів державної податкової служби щодо збору необхідних документів та матеріалів для підготовки заяв про порушення справ про банкрутство (хоча заздалегідь відомо, що у боржника відсутні і майно, і кошти для погашення не тільки податкового боргу, а й судових витрат). Враховуючи зазначене, процедура банкрутства – неефективний захід погашення податкового боргу, її можливо застосувати лише з метою списання безнадійного податкового боргу.

Для юридичних та фізичних осіб, що перебувають в процесі банкрутства, передбачено спеціальний порядок погашення податкового боргу. Від звичайного він відрізняється не лише процедурою, але й юрисдикцією.

Порядок процедури банкрутства, якщо боржник не може сплатити борги, встановлений такий:¹ 1. Прийняття зборами учасників рішення про ліквідацію боржника, призначення колишнього директора головою ліквідаційної комісії, подання відповідної заяви державному реєстратору і публікація у пресі інформації про ліквідацію підприємства.

2. Виконання ліквідаційної процедури (інвентаризація та оцінка майна, виявлення кредиторів) і проходження перевірок податкової інспекції та фондів соціального страхування. Встановлення загальної суми боргів перед кредиторами.

3. Через два місяці – подання до господарського суду заяви про визнання банкрутом у зв'язку зі встановленою недостатністю майна для задоволення кредиторських вимог.

4. Порушення справи про банкрутство судом. Це означає припинення подальшого нарахування неустойок і зупинення виконання усіх зобов'язань та платежів за договорами (у тому числі за кредитами банків).

5. Призначення колишнього директора ліквідатором банкрута та відкриття судом ліквідаційної процедури.

6. Продаж майна боржника за ціною, яку запропонує покупець (продаж майна у банкрутстві може здійснюватися за заниженою ціною)¹.

¹ Закон про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом 1992 (Верховна Рада України). Офіційний сайт Верховної Ради

Але спеціальний порядок погашення податкового боргу банкрутом не чітко регламентованим в чинному законодавстві, так як регламентовано погашення грошових зобов'язань або податкового боргу в разі ліквідації платника податків, не пов'язаних з банкрутством.

До органів стягнення законодавець відносить виключно контролюючі органи, уповноважені здійснювати заходи щодо забезпечення погашення податкового боргу та недоїмки зі сплати єдиного внеску у межах своєї компетенції, а також владних повноважень державних виконавців. Зокрема такі державні виконавці діють у межах наданих Законом України «Про виконавче провадження» (визначає умови і порядок виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб), що відповідно до закону підлягають примусовому виконанню у разі невиконання їх у добровільному порядку) повноважень.

Органами, які уповноважені здійснювати заходи з погашення податкового боргу, є податкові органи. Основними засобами погашення податкового боргу органів державної податкової служби є:

- застосування податкової застави на майно, майнові права, а також грошові кошти усіх без винятку підприємств, включаючи державні та казенні;
- погашення заборгованості за рахунок коштів боржника за платіжними вимогами податкового органу;
- вилучення готівки з каси боржника та інших місць зберігання;
- адміністративний арешт активів платника із тимчасовою заборонаю відчуження його активів та зупиненням активних операцій на його рахунках;
- реалізація рухомого майна, що перебуває у податковій заставі (крім основних фондів, які приймають участь у виробничому циклі) за рішенням податкового органу;
- звернення погашення на рухоме і нерухоме майно за рішенням суду (господарського суду);
- подача позовів до господарського суду на визнання боржника банкрутом;
- надання відстрочок і розстрочок, в т.ч. на термін, що перевищує один рік;
- списання безнадійного податкового боргу;

України. <<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2343-12>> (2014, серпень, 14).

– застосування штрафних санкцій за відчуження активів, які перебувають в податковій заставі, без попередньої згоди податкових органів та за несплату узгодженої суми податкового зобов'язання.

Джерелами самостійної сплати грошових зобов'язань або погашення податкового боргу платника податків є будь-які власні кошти, у тому числі ті, що отримані від продажу товарів (робіт, послуг), майна, випуску цінних паперів, зокрема корпоративних прав, отримані як позика (кредит), та з інших джерел, з урахуванням особливостей, а також суми надміру сплачених платежів до відповідних бюджетів¹.

Погашення боргів неплатоспроможного суб'єкта господарювання відбувається виключно, за рахунок продажу наявного в боржника майна, виявленого після порушення судом провадження у справі про банкрутство. На відміну від судового порядку, який застосовується в багатьох країнах, стягнення майна в Україні відбувається в адміністративному порядку.

Якщо майна недостатньо для повної сплати боргів (наприклад, воно було законно розпродане боржником до порушення справи про банкрутство), то вимоги кредиторів, у тому числі постачальників, податкової інспекції та банку, задовольняються пропорційно їх сумам у встановленій законом черговості, а непокритий залишок вважається погашеним.

Тобто при недостатності майна для повернення боргів кредиторам ці борги вважаються погашеними тобто безнадійним боргом, який списується та сплачувати їх у подальшому не треба, отже, відбувається часткова несплата боргів у банкрутстві.

Безнадійним податковим боргом визнається:

1) податковий борг платника податку, визнаного в установленому порядку банкрутом, вимоги щодо якого не були задоволені у зв'язку з недостатністю майна банкрута;

2) податковий борг фізичної особи, яка:

а) визнана в судовому порядку недієздатною, безвісно відсутньою або оголошена померлою, у разі недостатності майна, на яке може бути звернуте стягнення згідно із законом;

б) померла, у разі недостатності майна, на яке може бути звернуте стягнення згідно із законом;

в) понад 720 днів перебуває у розшуку;

¹ Закон про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо вдосконалення окремих норм Податкового кодексу України 2011 (Верховна Рада України). Офіційний сайт Верховної Ради України. <<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3609-17>> (2013, січень, 1).

3) податковий борг платника податків, стосовно якого минув строк давності, встановлений цим кодексом;

4) податковий борг платника податків, що виник внаслідок обставин непереборної сили (форс-мажорних обставин);

5) податковий борг платника податків, державна реєстрація якого припинена на підставі рішення суду та внесено запис про виключення з Державного реєстру¹.

Проте, списання податкового боргу не виключає наявності складу злочину, який стався раніше, і не є причиною закінчення провадження у кримінальній справі. Таким чином, явище списання податкового боргу є негативним, адже надалі продовжує створювати серйозні перешкоди на шляху підвищення ефективності діяльності фінансового механізму держави, яке не тягне за собою відповідальності. Інтерес до цієї проблематики зумовлений тим, що, 1) по-перше, мінімізація податкової заборгованості є резервом наповнення бюджету держави;

2) по-друге, проблема неплатежів зачіпає глибинні питання оподаткування, дослідження яких через призму податкового боргу дасть змогу вдосконалити податкову систему, покращити фіскальну поведінку платників, підвищити ефективність податкового менеджменту.

Таким чином, зважаючи на вище викладене, можна спостерігати, що списання податкового боргу є формою економічної активності, яка нерозривно пов'язана з оподаткуванням, адже саме сплата заборгованої суми, податків та інші обов'язкові платежі відносяться до основних джерел надходження фінансових ресурсів до державного бюджету.

Відтак щоб уникнути ненадходження в державний бюджет коштів від боржників слід ввести санкції до власника господарюючого об'єкту, що став банкрутом і зобов'язаний сплатити податковий борг. Тим самим посилити відповідальність за невчасну сплату боргу притягнувши до адміністративної відповідальності, надати йому термін сплати податкового боргу в розстрочку (відстрочку), а в разі повторного порушення до кримінальної.

Водночас, розширити та врегулювати повноваження «органу стягнення», під яким, розуміється державний орган, уповноважений здійснювати заходи щодо забезпечення погашення податкового боргу в межах повноважень, встановленим Податковим кодексом

¹ *ст. 14, підпункт 14.1.175 пункту 14.1 статті, Податковий кодекс України 2010* (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>> (2014, листопад, 8).

України, який виступає гарантом забезпечення надходження до державного бюджету коштів, отриманих шляхом стягнення податкового боргу з власників господарюючих об'єктів, які є банкрутами.

Доцільно було б реформувати орган стягнення податкового боргу в Україні таким чином.

По-перше, надати прямий доступ податкових органів до загальної інформаційної системи активів та власності (земельного кадастру, реєстрації транспортних засобів, бази даних підприємств, реєстрів банкрутів). Оскільки, коли виникає податковий борг неплатоспроможного суб'єкта господарювання, і він не в змозі сплатити його, тоді як вже зазначалось, погашення боргу відбувається виключно за рахунок продажу наявного в боржника майна. У зв'язку з цим податковий орган повинен мати всю інформацію про об'єкт який став банкрутом.

По-друге, покладення відповідальності за сплату податків на посадових осіб компанії (директора, керівника, голову управління). Якщо в разі банкрутства, боржник не може сплатити податкову заборгованість, навіть після продажу майна, цей борг має не списуватись, а сплачуватись відповідальною посадовою особою.

По-третє, створити спеціалізований суд з податкових питань, для розкриття особливостей правового регулювання безпосередньо податкового боргу, його окремих структурних елементів, статусу учасників правовідносин з приводу його погашення

Зауважимо, що запропонована система заходів спрямована на сплачення податкового боргу, а саме на підвищення ефективності управління заборгованістю; існуючих прогалин в податковому законодавстві, що призводять до зниження обсягів стягнення заборгованості.

У подальшому ж, враховуючи нестабільність податкового середовища та ринкової економіки, проблема заборгованості неплатоспроможних платників перед бюджетом і державними цільовими фондами перманентно потребуватиме свого вирішення з урахування зазначених вище варіантів. Певна річ що дослідження, які проводитимуться з цього питання, на нашу думку, завжди вимагатимуть вчення моральних, правових і соціально-економічних аспектів податкового боргу і розробки відповідних їм засобів впливу на неплатоспроможного боржника.

Підходячи до логічного висновку, можна стверджувати, що наведене вище свідчить про те, що основний метод досягнення скорочення податкової заборгованості неплатоспроможних суб'єктів господарювання є впровадження санкцій, які б дали змогу особі

сплатити податковий борг протягом зазначеного терміну. Відтак адміністрування боргу містить ряд суттєвих вад механізмів свого впровадження. В основному вони перебувають у площині законодавчого регулювання таких питань, як відповідальність боржників, повноваження окремих представників фіскальних служб, плинність термінів позовної давності умови їх переривання, взаємодія контролюючих органів. Також реформування податкового органу стягнення шляхом надання йому певних повноважень з метою забезпечення сплати податкових боргів. Запропоновані заходи у даній роботі спрямовуються саме на вирішення значної проблеми. Їх реалізація дозволить досягти зменшення податкового боргу завдяки поєднанню моральних, правових та економічних засобів впливу на неплатоспроможних платників, а також сприяти повній виплаті ними податкових зобов'язань без їх списання.

Література:

---

1. Закон про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом 1992 (Верховна Рада України). Офіційний сайт Верховної Ради України. <<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2343-12>> (01.08.2014).
2. Закон про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом 1992 (Верховна Рада України). Офіційний сайт Верховної Ради України. <<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2343-12>> (2014, серпень, 14).
3. Закон про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо вдосконалення окремих норм Податкового кодексу України 2011 (Верховна Рада України). Офіційний сайт Верховної Ради України. <<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3609-17>> (2013, січень, 1).
4. Крисоватий, А.І. (2002). Методичний посібник з організації стягнення податкового боргу. *Податковий глосарій*. Київ, 256.
5. Онищук, Н.Ю. (2010). *Правове регулювання виконання податкового обов'язку Україна*. Харків, 202.
6. *Податковий кодекс України 2010* (Верховна Рада України). Офіційний сайт Верховної Ради України. <<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>> (2014, листопад, 8).
7. Тимченко, О.М. (2008). Статуси податкового боргу: казуси класифікації. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону, Вип. IV*. Івано-Франківськ.
8. Яковлева, А.М. (2011). Основні причини виникнення податкового боргу. *Актуальні проблеми економіки, 4* (118).